

JADWIGA PLEWKO

Lublin

LWOWSKIE ARCHIWALIA O EMIGRACJI Z ZIEM POLSKICH

Współczesne rozmieszczenie skupisk polskich na świecie jest w dużym stopniu rezultatem emigracji polskiej okresu międzywojennego. Badacze szukający źródeł archiwalnych dla pełnego opisu procesów emigracyjnych z ziem polskich stopniowo docierają do niedostępnych przez lata archiwów znajdujących się na terenie dawnych republik Związku Radzieckiego – obecnie niepodległych państw. Dla badaczy dziejów emigracji z ziem polskich nie bez znaczenia jest więc penetracja zasobów archiwalnych znajdujących się na przykład w archiwach Ukrainy.

Jak nieznane są niektóre z nich, pisząca te słowa miała okazję przekonać się w trakcie pobytu w dwóch archiwach we Lwowie, gromadzących materiały dotyczące emigracji z terenu byłych Kresów Południowo-Wschodnich II Rzeczypospolitej. Karty ewidencji osób korzystających z poszczególnych zespołów archiwalnych o tematyce emigracyjnej z reguły nie zawierają jeszcze żadnych wpisów. Te zaś nieliczne istniejące świadczą, iż zasoby nie były dotąd objęte systematyczną kwerendą. Spośród polskich historyków w jakimś niewielkim zakresie ze zbiorów Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie korzystali zapewne Krzysztof Groniowski i Krzysztof Smolana. O przeglądzie materiałów tegoż archiwum na temat emigracji Polaków z Galicji na kontynent południowoamerykański wspomina K. Smolana w artykule *Lwów i Ameryka Łacińska* zamieszczonym w *Roczniku Lwowskim 1995-1996*¹ (Warszawa 1996, s. 47-61), pisząc o nieprzebadanych wciąż pod kątem problematyki emigracyjnej zasobach Akt Namiestnictwa Galicyjskiego z lat 1772-1918. Zawierają one, między innymi, dokumen-

¹ *Rocznik Lwowski* wydawany jest przez Instytut Lwowski w Warszawie.

ty dotyczące warunków emigracji z Galicji do Brazylii, Argentyny, Wenezueli i Chile, a także do Ameryki Północnej².

Archiwalia o tematyce emigracyjnej okresu 1918-1939 znaleźć można w dwóch lwowskich archiwach: wspomnianym wyżej Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy (dalej: CPAH) i w Państwowym Archiwum Wojewódzkim we Lwowie. Pierwsza z tych placówek zawiera wyodrębniony pod hasłem „Emigracja” dział materiałów obejmujący 19 zespołów. Zgromadzone tu zostały przede wszystkim dokumenty dotyczące działalności instytucji i stowarzyszeń zajmujących się sprawami emigracji ludności polskiej, ukraińskiej i żydowskiej z terenu trzech województw Polski południowo-wschodniej: lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego. Zawartość tego działu odzwierciedla specyfikę społeczno-narodową terenów kresowych II Rzeczypospolitej, gdzie problem emigracji zarobkowej dotknął wszystkie trzy główne nacje tam mieszkające. Rozmiary i intensywność emigracji z terenów trzech województw kresowych zrodziły potrzebę instytucjonalnej opieki nad wychodźstwem w zakresie kontroli warunków wyjazdu, ochrony przed częstymi nadużyciami ze strony nielegalnych agentów emigracyjnych i pośredników pracy, a także potrzebę szerokiej informacji co do warunków osiedlenia i pracy, tak w krajach zamorskich, jak i w przypadku sezonowych emigracji zarobkowych do krajów europejskich. Działały więc we Lwowie instytucje państwowe, jak Ekspozytura Urzędu Emigracyjnego – centralnego organu państwowego do spraw emigracji (archiwalia w CPAH z lat 1920-1933), która początkowo obejmowała swym zasięgiem województwo lwowskie, a od 1928 r. rozszerzyła działalność na obszar województwa stanisławowskiego i tarnopolskiego; Oddział Syndykatu Emigracyjnego (materiały w CPAH z lat 1930-1939) z województwa lwowskiego; Wojewódzkie Urzędy Pośrednictwa Pracy (w latach początkowych 1920-1924 pod nazwą Wojewódzkie Urzędy Pośrednictwa Pracy i Opieki nad Emigrantami) podlegające poprzez odpowiednie Urzędy Wojewódzkie Ministerstwu Pracy i Opieki Społecznej – archiwalia zgromadzone w CPAH dotyczą lat 1924-1934. Większość jednak archiwaliów zawiera dokumentację działalności stowarzyszeń społecznych i te są najciekawsze. Najważniejsze spośród nich to oddział lwowski Polskiego Towarzystwa Emigracyjnego z siecią 11 kół powiatowych (materiały z lat 1927-1932), a następnie, po rozwiązaniu centrali Towarzystwa w Warszawie, samodzielne stowarzyszenie o zasięgu 5 województw (dokumentacja z lat 1932-1939); Towarzystwo Opieki nad Ukraińskimi Emigran-

² Tamże, s. 51.

tami (materiały w CPAH z lat 1925-1939); Lwowski Oddział Centralnego Żydowskiego Towarzystwa Emigracyjnego „Jeas” o zasięgu 4 województw południowo-wschodnich (archiwalia z okresu 1920-1939); Związek Społecznych Organizacji Opieki nad Emigrantami (dokumentacja w CPAH z lat 1928-1939) – lokalna inicjatywa działaczy emigracyjnych wymienionych wyżej trzech towarzystw oraz Stowarzyszenia „Opieka Polska nad Rodakami na Obczyźnie” we Lwowie, mająca na celu koordynację działań stowarzyszeń emigracyjnych, współpracę i pomoc wzajemną. Warto tu, choćby krótko, wspomnieć o szczególnej roli tego Związku, który jako jedyne stowarzyszenie w Polsce okresu międzywojennego zdołał zintegrować wokół idei pomocy emigrantom niemal wszystkie lokalne zainteresowane sprawą siły społeczne, doprowadzając do powstania we Lwowie w 1930 r. nowoczesnego ośrodka pod nazwą „Dom Emigracyjny”. Był to obiekt skupiający siedziby najważniejszych instytucji i stowarzyszeń emigracyjnych Kresów Południowo-Wschodnich (terenu największej w kraju emigracji), hotel, stołówkę, ochronkę, świetlicę dla wychodźców i ich rodzin, siedziby towarzystw przewozowych, biur informacyjnych dla emigrantów, redakcji czasopism „Emigrant Polski” i „Ukrainskij Emigrant”. Centralne Archiwum Historyczne zawiera sporo materiałów na temat działalności „Domu Emigracyjnego” i współpracujących z nim stowarzyszeń, niestety są one rozproszone w różnych zespołach archiwalnych.

Poza przedstawionymi wyżej organizacjami zajmującymi się kwestią emigracji, CPAH posiada w swych zbiorach kilka zespołów z dokumentacją pracy także innych działających we Lwowie stowarzyszeń emigrantów ukraińskich i żydowskich, tych ostatnich zwłaszcza o nastawieniu syjonistycznym, popierających emigrację Żydów do Palestyny.

Korzystanie przez badaczy zainteresowanych problematyką emigracyjną z zasobów drugiego z omawianych tu placówek archiwalnych – Państwowego Archiwum Wojewódzkiego we Lwowie, utrudnia rozproszenie tych materiałów w setkach teczek bez wyraźnego wyodrębnienia tej tematyki. Najwięcej interesujących dokumentów znajduje się w zespole: Wydział Pracy i Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie oraz w zespole: Towarzystwa narodowe i organizacje. Wyszukiwanie informacji tutaj to jednak praca bardzo żmudna. Niemniej znaleźć można materiały poszerzające i uzupełniające informacje znajdujące się w lwowskim Archiwum Historycznym. Są tu oficjalne dokumenty, obwieszczenia, okólniki, raporty Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej o zasadach i warunkach emigracji do różnych krajów, reemigracji obywateli polskich z zagranicy, informacje o warunkach zawierania kontraktów do prac sezonowych w krajach europejskich, zwłaszcza w rolnictwie

i górnictwie. Archiwum posiada też częściową dokumentację działalności społecznych towarzystw opieki nad emigrantami, o których była mowa wyżej, a także materiały lwowskich stowarzyszeń mających na celu opiekę nad Polakami przebywającymi za granicą (np. Towarzystwo Opieki Kulturalnej nad Polakami za Granicą im. Adama Mickiewicza, Towarzystwo Pomocy Dzieciom i Polskiej Młodzieży w Niemczech). Pewna część archiwaliów w zasobach lwowskiego Archiwum Wojewódzkiego dotyczy idei i podejmowanej akcji kolonizacyjnej niektórych terenów Ameryki Południowej. Przykładem może tu być działalność Polsko-Amerykańskiego Syndykatu Kolonizacyjnego we Lwowie na rzecz osadnictwa Polaków w Peru w latach 1928-1930; stosowna dokumentacja działalności tego Syndykatu znajduje się w aktach Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej.

Przegląd materiałów emigracyjnych z lat międzywojennych obu archiwów lwowskich nasuwa, niestety, smutne wnioski o dużych lukach w zasobach obu placówek, zwłaszcza co do ciągłości czasowej dokumentacji stowarzyszeń i instytucji. Nie wiadomo też, co stało się z dokumentami i biblioteką książek i czasopism emigracyjnych zgromadzonych w biurach i siedzibach stowarzyszeń opieki nad emigrantami w „Domu Emigracyjnym” we Lwowie, który po II wojnie światowej został przejęty na potrzeby służby zdrowia.

Oba archiwa państwowe we Lwowie nie zawierają żadnych materiałów o pracy i roli Kościoła katolickiego wobec wychodźstwa z ziem polskich w okresie międzywojennym ani o podejmowanej przez duchowieństwo polskie archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego opiece duszpasterskiej nad emigracją polską w różnych krajach świata. Tych dokumentów należy szukać przede wszystkim wśród zachowanych i przewiezionych ze Lwowa do Polski materiałów znajdujących się obecnie w Archiwum Metropolii Lwowskiej ob. łac. w Krakowie. Jego zasoby, także jeszcze w dużej mierze nie odkryte przez badaczy problematyki emigracyjnej, stanowią naturalne dopełnienie obrazu procesu wychodźstwa z ziem południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej.